

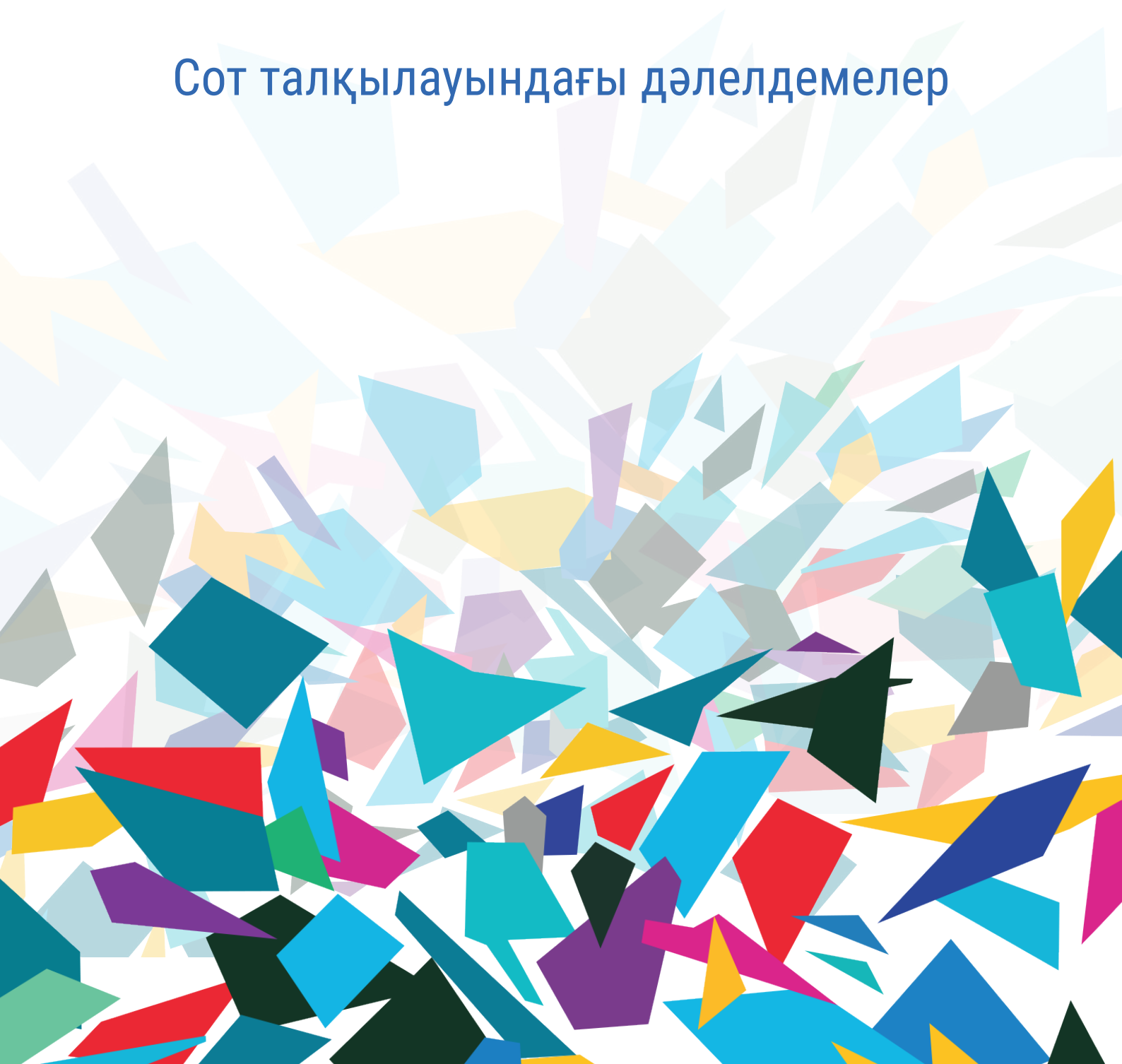
14-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ. СОТ ӨНДІРІСІ, 1-БӨЛІМ (2)

Сот талқылауындағы дәлелдемелер

Дәріс сабағының жоспары

1. Куәлардың айғақтары - дәлелдеу құралы
2. Жазбаша дәлелдемелер
3. Заттай дәлелдемелер
4. Соттың дәлелдемелерге вето құқығын пайдалануы
5. Азаматтық істердегі «ұқсас фактілер»

Ағылшын құқығында дәлелдемелер үш түрге бөлінеді: куәлардың айғақтары, жазбаша дәлелдемелер, заттай дәлелдемелер.

Куәлардың айғақтары куәлардың өз айғақтарынан басқа, тараптар мен үшінші тұлғалардың түсініктемелері мен сарапшылардың қорытындыларын біріктіреді, сондықтан олардың барлығы бірыңғай процессуалды ережелері бойынша зерттеледі, ал тараптар мен сарапшыларға куәнің айғақтарын алудың жалпы рәсімдері қолданылады.

Тараптар азаматтық процесте куәгер ретінде бағаланатынын белгілі бір қисынды байқауға болады. И. В. Решетниковтың айтуынша, «тараптарға ешкімге қарағанда жақсы, іс бойынша барлық мән-жайлар белгілі, сондықтан олар өз мәні бойынша куәгерлер». Куәгерлік айғақтардың табиғатына және Тараптардың түсініктемелеріне, айғақтар беру рәсіміне бірдей көзқарасты белгілеу ұсынылған мәліметтердің құзыреттілігі мен дұрыстығын тексеруге және бағалауға мүмкіндік береді.

Қазақстандық азаматтық процесс үшін дәлелдеу құралдарының толық тізбесін беретін ҚР АІЖК - не, басқалардың арасында тараптардың және үшінші тұлғалардың түсініктемелері, куәлардың айғақтары, сарапшылардың қорытындылары-әрбіріне өзінің зерттеу тәсілі тән дәлелдеудің дербес құралы ретінде қарастырылады.

1. КУӘЛАРДЫҢ АЙҒАҚТАРЫ - ДӘЛЕЛДЕУ ҚҰРАЛЫ

Істі қарау және шешу үшін маңызы бар мән-жайлар туралы қандай да бір мәліметтер белгілі болуы мүмкін адам куә болып табылады.

Айғақтың мәселелері бойынша куәлардың айғақтары — іс талқылау барысындағы дәлелдемелердің негізгі көзі. Куәлардың айғақтары — дәлелдемелердің ең көп таралған түрі болып табылады. Іс жүзінде олардың қатысуынсыз өтетін істер жоқ.

Сөзсіз, ағылшын азаматтық процесінде дәлелдеудің негізгі құралы сот отырысында ауызша және көпшілік алдында мәлімделген куәгерлік айғақтар болып табылады. Бұрын бар практикамен салыстырғанда АСЕ 34-бап. 3(4) соттың куәлардың айғақтарын беру үшін шақыру туралы өтінішхатты қабылдамау немесе өзгерту өкілеттігін кеңейтті (inherent jurisdiction). Осы тәсілдің негізінде әділ сот төрелігі және тиісінше басты мақсат - істі әділ қарау және шешу туралы тезис жатыр.

Куәлар «куәға шақыру қағазын» беру арқылы істің талқылануына қатысуға мәжбүрлеуі мүмкін.

Куәға сотқа және соттан жол жүру шығындарын өтеу, сондай-ақ жұмсалған уақыт үшін өтемақы ұсынылуы тиіс.

Жалпы ереже бойынша өтемақы куә істі талқылауға қатысуға жұмсалған уақыт ішінде алуы мүмкін орташа табысты жабуы мүмкін, бірақ айғақ бергені үшін куәға «сыйақы беру» мүмкін емес.

Куәнің айғақтары мынадай тәртіппен ұсынылады:

- болжамды куәнің айғақтары («тікелей айғақтар») жазбаша нысанда жасалады, қол қойылады және басқа Тараптарға жіберіледі;
- толықтыру үшін осы «куә» куә немесе оның заңды өкілі « Дәйектілік туралы» өтініш беруге тиіс;
- бұл салтанатты куәландырудің мәні куә өз айғақтарын адал беруінде болып табылады.

«Дәйектілік туралы өтініш» тиісті өзгерістерімен бірге сарапшының есебіне де қоса беріледі. Барлық осы жағдайларда адал емес «шынайылық туралы мәлімдемені» ұсыну Елеулі салдарларға әкеп соғады. Шынайылық туралы жалған арызды ұсыну немесе ұсынуға жәрдемдесу – бұл сотқа құрметтеушілік білдіру.

Әдетте үнемдеу мүддесінде жазбаша куәгерлік айғақтар дәлел ретінде қарастырылады. Бұл куәдан оны шақырған Тараптың («тікелей жауап алу» деп аталатын) тікелей жауап алу қажеттілігін жояды, бірақ сот куәға ауызша түрде айғақтарды нақтылауға және кейіннен туындаған мәселелерді түсіндіруге мүмкіндік

бере алады.

Бұрынғы бас төреші Роберт Тернер (2009 жылдың ақпан айында Кембридждегі семинарда) осы рәсімге қатысты келесі түсініктемелер берді. Біріншіден, ол жазбаша куәгерлік айғақтарды пайдаланғанға дейін болған ескі жүйе зиян болды, өйткені:

- куә қағазда өз ойларын жазып алу мүмкіндігі болмаса, тек қана бұрынғы оқиғалар туралы өз естеліктеріне сүйенген.,
- оның әңгімесі оның адвокаты мен қарсы тараптың адвокатының сайлау мәселелеріне толығымен байланысты болды.

Бұл ретте тұтас, мүмкін, толық тарих болған жоқ. Жазбаша айғақтары бар жүйеге келетін болсақ, процессуалды мәселелері жөніндегі бас төреші Роберт Тернер «сауатты судья куәға мәтін бойынша бір немесе екі сұрақ қояды» деп санайды. Бұл:

- (a) судья құжатты оқығанын көрсетеді;
- (b) куәға демалуға көмектеседі;
- (c) куәнің қарапайым әңгімесіне құнды қосымша береді.

Істі талқылау барысында куәгер ант ішіп түсінік береді (немесе оның зайырлы аналогы – «салтанатты түрде мәлімдеме»). Куә анықтау барысында қасақана жалған айғақтар берген жағдайда қылмыстық жазаланатын жалған куәландыру орын алады. Бұл қылмыс үшін жаза түрмеге қамау немесе айыппұл болуы мүмкін.

Ғылыми зерттеулерде тараптардың жалған айғақтары үшін санкция енгізу қажеттігі туралы мәселе бойынша түрлі көзқарастар келтіріледі. И. В. Решетникова тараптар ешқандай жауапкершілік жоқ, жалған, расталмаған мәліметтерді хабарлай алады деп жазады. Сот тараптардың түсініктерін ескере отырып, шешім шығаруға мәжбүр. Мүмкін, азаматтық процесте тараптардың мінез-құлқын белгілі бір шекараларға қоюға мүмкіндік беретін әр түрлі әдістерді (заңды жауапкершілікті қоса алғанда) бекіту әлдеқашан пісіп-жетілді. Бірақ барлық ғалымдар онымен келіспейді, әдебиетте қарама-қарсы көзқарасты кездестіруге болады. Заңда фактілер туралы жалған мәліметтер бергені үшін санкциялар жоқ және белгіленуі мүмкін емес, өйткені бұл диспозитивтік және жарыспалылық қағидаттарына қайшы келеді.

Куә қарсы тараптың заңгері (Барристер немесе өзге санаттағы адвокат) қойған сұрақтарға жауап береді. Қарқынды сұраулардың бұл процедурасы «айқас жауап алу» ретінде белгілі.

Осы ауызша рәсім барысында сот куәдан дербес жауап алмайды. Оның орнына судья Тараптар өз дәлелдерін қалай білдіретінін тыңдауға тиіс. Алайда, судья түсіндірулерді талап етуге, әсіресе, іс талқылауға қатысушыға жеке өзі (заңгердің көмегін пайдаланбайтын тарапқа) көмектесу үшін араласуға құқылы. Судья тарапынан тұрақты араласу процестік бұзушылық болып табылады.

Апелляциялық сот 2006 жылы судьяның дәлелдемелерді пассивті қабылдау тәжірибесін бекітті. Сот, егер судья процеске артық араласса, ол «квази-зерттеуші рөлін өзіне береді», бұл «жарыс жүйесіне мүлдем сәйкес келмейді» деп мәлімдеді.

2. ЖАЗБАША ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕР

Дәлелдемелердің келесі маңызды көзі қағаз және электрондық жеткізгіштердегі ақпаратты қамтитын «жазбаша дәлелдемелер» болып табылады.

Англосаксондық құқықтық жүйеде жазбаша дәлелдер көбінесе құжаттық дәлелдер деп аталады.

1968 ж. «Азаматтық істердегі дәлелдемелер туралы» ағылшын Заңында жазбаша дәлелдемелерге: жазбаша құжаттар, карталар, жоспарлар, графиктер, сызбалар, фотосуреттер, дискілер, магниттік таспалардың жазбалары және басқа да жабдықтар, дыбыстар немесе басқа да деректер визуалды объектілер болмаса да, оларды сотқа ұсынуға болатындай етіп берілген.

Англияның құқығында жазбаша дәлелдемелерге көзқарас екі ережеге негізделді. Бұл ең жақсы дәлелдер ережесі (best evidence rule) және басқа сөздерден алынған айғақтар ережесі.

Ең жақсы дәлелдеме ережесінің мәні барлық жағдайларда сотқа түпнұсқа ұсынылуы тиіс дегенді білдіреді. Мұндай ережені енгізу әрдайым шынайы дәлелдеме алу ниетімен байланысты болды – түпнұсқа ең сенімді деп саналды. Бірақ біздің техникалық даму заманында аталған ереже іс жүзінде тарих болды.

Енді азаматтық істер үшін жалпы ереже бар: егер түпнұсқа ұсыну мүмкіндігі болса, ол ұсынылуы тиіс, егер мүмкіндік болмаса – сот «екінші дәрежелі» дәлелдеме ұсынуға рұқсат беруі тиіс.

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Сот өндірісі, 1-бөлім (2)

Дәріс: Сот талқылауындағы дәлелдемелер

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

Көшірмені ұсынған кезде де екі жағдай болуы мүмкін. Біріншісі-көшірмені ұсынған Тарап құжат түпнұсқасының жойылғаны немесе жоғалғаны, ал оны табуға күш – жігер сәтсіз болғандығын іс жүзінде дәлелдейді; екіншісі – түпнұсқаның екінші жағы болады.

Англияның заңдарымен хабарлама берудің арнайы рәсімі қарастырылған: екінші Тарап осы түпнұсқаны пайдалануды қалайтындықтан құжаттың түпнұсқасы бар тарапқа оны сотқа ұсынуы тиіс. Үшінші тұлға түпнұсқа болса, сот үшінші тұлғаға сотқа түпнұсқа беруге нұсқау беретін бұйрық шығарады.

Англияда жазбаша дәлелдемелер жария және жеке болып бөлінеді.

Көпшілік назарына Қоғамдық пайдалану үшін және оларға сілтеме жасау мүмкіндігі болу үшін жасалатын құжаттар жатады. Жария құжатты көрсеткен кезде оның түпнұсқасы талап етілмейді, көшірмесі жеткілікті. Мұндай құжаттар өлім, туу туралы куәліктер, сот хаттамалары болып табылады.

Жеке тұлғаларға адамдардың үлкен шеңберіне және тек бірнеше адамға қол жетімді құжаттарды жатқызуға болады. Бұл үшін мұндай құжаттардың түпнұсқасы ұсынылуы тиіс. Жоғарыда айтылғандай, егер маңызды себептер бойынша құжатты түпнұсқада ұсыну мүмкіндігі болмаса, оның көшірмесі беріледі.

ҚР АПК 100-бабына сәйкес іс үшін маңызы бар мән-жайлар туралы мәліметтерді қамтитын актілер, құжаттар, іскерлік немесе жеке сипаттағы хаттар жазбаша дәлелдемелер болып табылады. Оларды Тараптар және іске қатысушы басқа да адамдар ұсына алады, сондай-ақ олардың өтініші бойынша сот талап ете алады.

ҚР АПК 100-бабының 6-тармағы электрондық құжаттар нысанындағы дәлелдемелердің түпнұсқадағы жазбаша құжаттарға тең екенін көздейді. Электрондық құжаттар немесе олардың көшірмелері «электрондық құжаттың көшірмесі» деген міндетті белгімен және оның электрондық цифрлық қолтаңбасын тексеру рәсімінің нәтижелері көрсетіле отырып, оларды ұсынған адамның электрондық цифрлық қолтаңбасымен куәландырылады. Көрсетілген дәлелдемелер түпнұсқадағы жазбаша құжаттарға тең.

3. ЗАТТАЙ ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕР

Заттай дәлелдемелер-бұл ағылшын азаматтық процестегі дәлелдеу құралдарының үшінші түрі. Бірақ өндіріс мазмұнының негізгі нормативтік актілерін зерделеу кезінде бұл әртүрлілік мүлдем айтылмайды немесе заттай дәлелдемелерге қатысты жекелеген, жиі екінші кезектегі мәселелерді реттейді.

Процессуалды теориясы заттай дәлелдемелерге біраз көңіл бөледі, бірақ куәгерлік айғақтар мен құжаттарға қарағанда әлдеқайда аз. Алқабилер мен судьялардың сезімдеріне тікелей әсер ететін адамдар мен заттар заттай дәлелдемелер болып саналады, яғни ізделіп отырған фактілерді анықтауға өз түрі ықпал етеді. Мысалдар: зақымдалған тұлға, киімдегі қан іздері, баланың болжамды әкесімен ұқсастығы, оқиға орнының фотосуреті.

Құжаттық және заттай дәлелдемелер арасындағы айырмашылық маңызды мәнге ие, өйткені ең үздік дәлелдемелер туралы ереже бірінші жағдайда қолданылады және екіншісінде қолданылмайды. Бұл айырмашылық, әдетте, өздігінен, бірақ заттың қандай да бір жазуы болған жағдайда қиындықтар туындауы мүмкін, мысалы, құлпытас, автомашина нөмірі бар тақта. Бұл заттарды заттай немесе құжаттық дәлел ретінде қарастыру керек пе деген мәселені шешу олар ұсынылатын мақсатқа байланысты болады. Егер олардың бар екендігін растау талап етілсе, онда олар заттай дәлелдер болып табылады, егер олар жазудың мазмұнын анықтау үшін ұсынылса, онда олар құжаттық болып табылады.

«Ең жақсы дәлел туралы» ереже Англиядағы жалпы құқықтың ең ескі ережелерінің бірі. Ол өзі үшін айтады: ең жақсы (немесе ең тікелей) дәлелдеу болуы керек. Осылайша, құжаттың мазмұнының немесе бар болуының ең жақсы дәлелі осы құжаттың түпнұсқасын ұсыну болып табылады; көшірме-бұл туынды дәлел. Заттың қай күйде болуының ең жақсы дәлелі осы затты сотқа ұсынудан тұрады. Бұл ереже, сондай-ақ тікелей дәлелдеме қол жетімді болған кезде жанама дәлелдерді жою үшін қолданылады.

Ең жақсы дәлел туралы ереже қазір мәнін жоғалтуда. Ол бұдан былай жанама дәлелдемелерді қабылдау үшін кедергі болмайды және енді заттай дәлелдемелерге қолданылмайды. Алайда, ол әлі де жеке сипаттағы құжаттардың мазмұнын растау үшін қолданылады, бірақ мұндай жағдайларда да оларды белгілі бір ескертпелермен пайдалана алады.

4. СОТТЫҢ ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРГЕ ВЕТО ҚҰҚЫҒЫН ПАЙДАЛАНУЫ

Соттың іс талқылау барысында мынадай аспектілерде «дәлелдемелерге тыйым салуға құқығы бар»:

- «ол дәлелдемелерді талап ететін мәселелер» бойынша
- «ол талап ететін дәлелдемелердің табиғаты» бойынша

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Сот өндірісі, 1-бөлім (2)

Дәріс: Сот талқылауындағы дәлелдемелер

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

- «сотқа дәлелдемелер беру тәсілі» бойынша
- рұқсат етілген дәлелдемелерді алып тастау бойынша
- айқас жауап алуды шектеу бойынша
- әрбір Тараптың куәларының санын шектеу бойынша
- куәлардан жауап алу уақытын шектеу бойынша.

Бұл өкілеттіктер сақтықпен пайдаланылуы тиіс. Құқықтың немесе фактінің алдын ала мәселелері уақытты үнемдеу мақсатында басқа мәселелерден бөлінуі мүмкін. Мәселелерді реттеуге бағытталған Істі басқару жөніндегі осындай бұйрықтарға қатысты апелляциялар табысты болу мүмкіндігі өте төмен.

5. АЗАМАТТЫҚ ІСТЕРДЕГІ «ҰҚСАС ФАКТІЛЕР»

Кейде қандай да бір Тараптың алдыңғы жүріс-тұрысы оған сенім дәрежесіне ғана емес, сонымен қатар сотта даудың фактісін дәлелдеу үшін де қатысы болуы мүмкін. Бұл «ұқсас факт» ретінде белгілі.

Екі кезеңді тест (тексеру) пайда болды.

Мұндай дәлелдемелерге азаматтық істерде жол берілетін жағдайлар:

- олар логикалық тұрғыдан дәлелді (яғни «релеванттық») болса;
- істі әділ басқару факторлары осы дәлелдемелерді енгізу үшін жағдайды арттырмайтын болса (яғни, мұндай дәлелдемелерді қолдану істі басқаруға теріс әсерін тигізбейтін болса).

Азаматтық істер бойынша жарамды деп танылған дәлелдемелер ретінде қабылданған оқиғалардың мысалдары:

- гигиенаға сай келмейтін шаштараз ұстаралары клиенттерді ластаған жағдай;
- банк бұрын басқа клиенттің асыл тастарын жоғалтып алған жағдайы;
- өтініш берушінің бірқатар басқа мәмілелерге негізделген, жауапкер болып табылатын адвокаттың кеңесіне құлақ аспауға бейімділігі;
- үшінші тұлғаларға қатысты авторлық құқықтардың ұқсас бұзылуын растайтын дәлелдер;
- арыз берушінің жауапкердің жұмысы оның авторлық құқығын бұзғаны жөніндегі мәлімдеуі;
- жауапкер оның өз жұмыстары мен талапкердің жұмыстары ұқсас екенін мойындады, бірақ бұл жай ғана сәйкестік екенін айтуы;
- полиция қызметкерлері бұрын басқа да қылмыс жасады деген күдіктілерді қылмыстық жауапқа «қолдан іліндіріп» жібергендігі туралы (азаматтық талап қою арызына қатысты) дәлелдемелердің болуы.

Пайдаланылған және ұсынылатын әдебиеттер

1. Эндрюс Н. Система гражданского процесса Англии: судебное разбирательство, медиация и арбитраж / пер. с англ.; под ред. Р.М. Ходыкина; Кембриджский ун-т. – М.: Инфотропик Медиа, 2012. – 544 с.
2. Кудрявцева Е.В. Современная реформа английского гражданского процесса: дисс. ... д.ю.н. – М., 2008. - 346 с.
3. Решетникова И. В. Доказательственное право Англии и США. - М., 1999.